

Neoliberalizm Çerçevesinde Eşitsizlik

Aysel Demir* & Murat Koç**

*Kırıkkale Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi.
ayselmus1@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-7283-1565>

**Kırıkkale Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi.
mrk9805@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-9315-971X>

Anahtar Sözcükler

Sosyal Adalet Teorisi, Eşitsizlik, Biçimsel Eşitsizlik, Fırsat Eşitsizliği, Kültürel Sığınak Kimlik.

Key Words

Social Justice Theory, Inequality, Formal Inequality, Inequality of Opportunity, Cultural Sanctuary Identity.

Atıf/Citation

Demir, A. Koç, M. (2022). Neoliberalizm Çerçevesinde Eşitsizlik. ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, ss: 43-52.

Özet

Bu çalışmada, adalet kavramından yola çıkılarak özgürlük ve eşitliğin belirlenimi yapılmıştır. Eşitlik kavramı temelinde eşitsizlik değerlendirilerek onun kuramsal, biçimsel ve fırsat eşitsizlikleri olmak üzere türleri eleştirilmiştir. Bu bağlamda, eşitsizliğin kaynakları bizi Neoliberalizm ve Küreselleşme sorununa götürmüştür. Bu iki kaynak çerçevesinde ortaya çıkan yozlaşma, yoksulluk ve şiddet-terör eylemlerinin ve kültürel kimlik eşitsizliğinin de sebepleri olarak vurgulanmıştır. Çalışmada, bilhassa fırsat eşitliği bağlamında gelir ve mülkiyet eşitliği sağlanmadıkça özgürlük ve adalet kavramlarının da anlam kazanamayacağı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sınırları ölçüsünde eşitsizliğin giderilmesi için çözüm önerisi sunulmuştur.

Abstract

Inequality in the Framework of Neoliberalism

In this study, the determination of freedom and equality was made based on the concept of justice. On the basis of the concept of equality, inequality has been evaluated and its types have been criticized as theoretical, formal and opportunity inequalities. In this context, the sources of inequality have led us to the problem of Neoliberalism and Globalization. Corruption, poverty and violence-terrorist acts and cultural identity inequality emerged within the framework of these two sources were also emphasized as the causes. In the study, it is concluded that the concepts of freedom and justice cannot gain meaning unless income and property equality is ensured, especially in the context of equality of opportunity. A solution proposal has been presented to eliminate inequality within the limits of the study.

1. Giriş

Adalet, eşitlik ve özgürlük Siyaset Felsefesinin temel kavramlarıdır. Siyaset teorisi üretmiş ve üretecek olan düşünürler öncelikle bu kavramların ne olduğunu belirlemekle yola çıkmaktadırlar. Adalet tartışmaları Antik Yunan filozoflarına kadar geri götürülebilir. Bu nedenle, özellikle Platon ve Aristoteles'in bu konudaki görüşlerine yer vermekte fayda vardır.

Platon'a baktığımızda onun adalet anlayışının iyi erdemi temelinde ilerlediğini görürüz. İyi erdemi ise kişinin kendisini bilmesiyle

ortaya çıkacak bir bilgelik halidir. Platon'a göre bu bilgelik hali halkta ya da yığında değil, Aristokratik bir bakış açısı bakımından azınlıkta, hatta çoğu zaman da tek başına, Filozof Kral'da bulunmaktadır. Platon'a göre, halk bir yığından başka bir şey değildir. Bu nedenle yönetim bilgelerin işidir. Platon'a göre bilge-filozof devlet adamı, devlet çatısı altında adaletin var olmasını sağlar. Yönetimi bilge filozoflara devrediş, hiçbir şekilde yurttaşlık benzeri bir sınıflamayı da beraberinde getirmez. Konuyla ilgili Platon şunları belirtmiştir: "Erdemliler erdemsizlerden, genel olarak yaşlılar gençlerden, dolayısıyla ana-babalar çocuklarından, erkekler kadınlardan ve çocuklardan, yönetenler de yönettikleri kimselerden daha üstündür" (Platon, 2019: 367). Ona göre adil olan şey, yığınımın yöneticiye köle olmasıdır. Nitekim, yığınımın adaletin sağlanması konusunda etkisiz elemandır. Bu konuda Platon, şöyle der:

Ruhunu kullanmasını bilmeyen birisinin rastgele yaşamak yerine ruhundan vazgeçmesi ve yaşamına son vermesi daha iyidir. Ancak yine de zorunlu bir nedenle hayatta kalıyorsa, o zaman da tıpkı bir gemide bulunan insanların dümeni dümenciye bırakmaları gibi onun da ruhunu insanları yönetme sanatını bilen birine bırakması ve köle olarak yaşaması daha iyidir (Platon,2013: 43). Aristoteles'te de benzer bir adalet anlayışı göze çarpmaktadır. Eşitliğin ne olduğunu eşitsizliğin ne olduğunu tanımlayı yapılarak anlayabileceğimizi savunan Filozof, adaleti de genel ve özel olarak sınıflandırmaktadır. Bireyler arası adaleti sağlayan, özel adalet teorisi, geometrik ortalama ile işlemektedir. Buna göre, tüm insanların eşitliğinden değil, ancak sınıfsal manada eşitler arasında bir eşitlikten söz edilebilir. Geometrik ortalama, filozof şu şekilde açıklamaktadır: "Geometrik ortalama parçalardan birinin diğerine olan ilişkisi bütüne göre uyarlanır" (Aristoteles, 2017: 110-111).

Düşünürün genel adalet teorisine baktığımızda ise bu teoriye, özel adalet teorisi kadar ilgi göstermediği görülmektedir. Nihayetinde, bireyler arası ilişkinin, sınıfsal yapının meşrulaştırılmasıyla adalet temeline oturtulduğu bir düzlemde, geriye kalan sadece tüccar ve müşteriyle, yasa koyucu ve yığın arasındaki ilkeleri düzenlemektir. Bu noktada, Aristoteles aritmetik ortalama savunmakta ve bunu şu şekilde açıklamaktadır: "Alışveriş söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan adalet bir noktaya kadar eşitlik, haksızlık ise eşitsizliktir. Ancak burada aritmetik ortalama dikkate alınır" (Aristoteles, 2017: 111). Sonuç olarak bakıldığında ne Platon'un ne Aristoteles'in adalet, sosyal adalet teorisi bakımından yaklaşmadıkları görülmektedir. Onların savunduğu açık bir biçimde Aristokratik devlet yapısıdır.

Her ne kadar üzerinde uzlaşılan bir tanımlı olmasa da, günümüze değin yapılmış en kapsamlı adalet tanımlı, adaletin hak edene hakkının verilmesi, o düşüncesidir. Kapsamı bakımından adalet kavramı, özgürlüğü ve eşitliği de içerisinde barındırmasıyla üç kavramdan en geneli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede Siyaset Felsefecisi Aysel Demir'in şu belirlenimi oldukça yerindedir: "Adalet, var oluş sürecinde hakların yanında, ana dayanaklar olarak gördüğü eşitlik ve özgürlükle kendi değerine değer katmıştır" (Demir, 2018: 25). Adaletin temelinde bulunan hak kavramı iki bağlamda incelenmektedir. İlk bağlamıyla hak, kişinin toplum-devlet çatısı altında neleri yapmaya hakkı olduğudur. İkinci bağlamıyla hak, devletin sürdürülebilirliği ve düzenin istikrarı için kişiye hangi noktalarda ve hangi düzeye kadar müdahale edebileceğini ifade etmektedir. Bu noktada özgürlük kavramı devreye girmektedir.

Özgürlüğün negatif boyutu, devlet baskısı altında olmama halidir ki bu bizi Liberalizme ve dolayısıyla normatif adalet teorisine götürür. Buna göre adalet, ekonomik eşitliği temel almaktan ziyade, özgürlüğü temel alır. Devlet sadece bekçi konumundadır. Özgürlüğün pozitif boyutu, bizleri sosyal adalet teorisine oradan da Marksizme ulaştırmaktadır. Bu noktada Demir, bu teoriyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Adaletin en somut biçimde gerçekleştirilmesini kendine temel alan sosyal adalet; kanunlar karşısında herkesin eşitliği ilkesini temel alarak toplumun her üyesinin aynı eşit temel haklara, fırsat ve olanaklara sahip olması gerektiğine işaret etmektedir" (Demir, 2018: 38). Bu teoride devlet, liberallerin onu bekçi konumuna indirgemesinin aksine, edilgin-pasif değil etkin ve aktiftir. Soyut yasalara dayanan normatif adalet teorisine karşın, ekonomik eşitlik gibi bir ilkeye dayanması bağlamında somut

olan bu teori, ileride açıklanacak olan kurumsal, biçimsel ve fırsat eşitliğini aynı anda savunmakta ve istemektedir. Bu teoriye göre, devletin görevi yoksullara yardım etmek değil, yoksulu olmayan bir toplum inşa etmektir ve bu amaç uğruna gerek piyasaya gerekse bireye müdahale etmekten kaçınmamalıdır.

Kavramın tarihsel gelişimi açısından bakıldığında, İlkçağ felsefesinde Antik Yunan'da özgürlükle ilgili güçlü bir vurgu bulunmamaktadır. Çünkü o dönemde daha çok evrenin nasıl oluştuğu ile ilgilenmişlerdir. Dönemin devletinde kadınlar, köleler, toprak sahibi olmayanlar vatandaş sayılmaz ve bu durum tüm filozoflarca kabullenilmiştir. Ortaçağ felsefesinde ise ana kaygı, dinle felsefeyi uzlaştırmaktır. Felsefe, dinin bir aracı olmuştur. Bir nevi tefsir, fıkıh, kelam gibi dini bir ilim sayılan -daha doğrusu sayılmak istenen- felsefeye, yalnızca Tanrı kanıtlamaları ve kötülük problemi gibi konularda söz söyleme hakkı tanınmıştır. Bu kuralların dışına çıkan düşünürlerin sonu giyotinle ölüme gitmek, hapis veya dinden aforoz edilerek sürgün edilmek olmuştur. Dolayısıyla, Ortaçağ felsefesinin özgürlük kavramını tartışması şöyle dursun, felsefenin kendisi dahi özgür değildir.

Laiklik ilkesinin benimsenmesini sağlayan ve seküler yönetimlerin öncüsü olan Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte özgürlük yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak dinin otoritesinden "kurtulmuş" insanların bu kez de "iktidar" otoritesi altında düzene girmesi gerektiğini savunanlar olmuştur. Machiavelli ve Hobbes herkese ve her şeye muktedir, yöneticiyi savunan düşünürlerdendir. 18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesi ile beraber tekrar insana dönülmüştür. Burada, insanın aklını kullanabilecek yetkinlikteki rasyonel yanına vurgu yapılmış ve bu sayede insanların herkese ve her şeye yön verebileceği savunulmuştur. Sanayi ve Fransız Devrimlerini, daha sonraki yüzyıllardaki devrimleri etkilemiş ve böylece Kapitalist-liberal ekonomi kendisini yoğun bir biçimde hissettirmeye başlamıştır. 19. Yüzyıl'da artık liberal teori net olarak iktidar olmuştur. 20. Yüzyılda İkinci Dünya Savaşı ve sonuçlarıyla liberal teori yerini Neoliberal teoriye bırakacaktır. Bu durum dünyanın bir köy gibi kabul edildiği, küreselleşmenin baş tacı edildiği bir anlayışı beraberinde getirecektir. Genel olarak, hem Liberalizm hem de Neoliberalim eşitliği yalnızca biçimsel olarak "savunmaktadır". Bir başka deyişle bu süreçte birey; gelirin adaletli dağıtılması, pozitif özgürlüğünün sağlanması bağlamındaki ekonomik eşitliği bir yana bırakarak devletin yurttaş olma bağlamındaki eşitliğe tamah etmelidir düşüncesi egemendir.

Anıl Çeçen, adalet ve eşitlik kavramlarının bağıyla ilgili şöyle söylemektedir: "Adaletin en yaygın görünümü eşitlik biçimindedir" (Çeçen, 2020: 52). Rousseau ve Marx'a göre eşitlik, gelir bağlamında sağlanmadıkça adalet ve özgürlük yalnızca bir hayal olacaktır. Eşitsizlik, toplumlara yozlaştırmakta, parayı ve mülkiyeti biricik özsel değerler kabul etmekte ve halkı Rousseau'nun deyişleriyle zenginler ve yoksullar, Marx'ın deyişleriyle proletaryalar ve burjuvalar olmak üzere iki karşıt sınıfa haline getirmektedir. Nasıl ki Kant, özgürlüğün olmadığı yerde ahlaktan söz edilemeyeceğini ifade etti ise (Kant, 2019: 4) bu iki büyük düşünür de eşitlik olmadan özgürlükten ve adaletten söz edilemeyeceğini haykırmaktadırlar. Özellikle Rousseau'nun şu satırları dikkat çekicidir:

Ekmek almak için, altınlara boğulmuş birinin bir ecu'sünü çalan bir yoksul darağacına sürüklenen bir hayduttur, oysa onurlu yurttaşlar zanaatçının ve çiftçinin kanını içerler huzurlu bir şekilde, ama tüccarın tekelleri ve aşarcının aldığı rüşvetler yararlı yeteneklerdir ve bu insanlar hükümdarın lütfuna mazhar olurlar ve halk nezdinde saygın kişilerdir. Böylece bütün bir ulusun zenginliği halka zarar vererek bazı kişilerin refahını sağlar ve milyonerlerin hazineleri yurttaşların sefaletini artırır. Çünkü bu korkunç ve ezici eşitsizlik içinde, kaçınılmaz bir biçimde zenginlerin nefislerine düşkünlükleri halkı ağız tadıyla yer yutar ve ona alın terinin ve köleliğinin karşılığı olarak sadece kara ve kuru bir ekmek satar (Rousseau, 2008: 80). Rousseau "çare"yi Doğrudan Demokrasiye dayalı bir Cumhuriyette görürken, Marx evrimsel olarak tüm toplumların Sosyalizmden geçerek Komünizme gideceği öngörüsünde bulunmuştur. Siyaset Felsefesinin ana kavramlarının tarihsel gelişimine bakılarak, toplumsal yaşamın, eşitsizlikler üzerine kurulu olduğunu ve bu eşitsizliklerle birlikte bunlara karşı

verilen mücadelelerin toplum tarihinin enerjisini oluşturduğunu söylemek mümkündür (Sayın, 2004: 160). Günümüzde tüm dünyaya hükmeden anlayış Neoliberalimdir. Her gün eşitsizliklerin daha da arttığı dünyamızda Neoliberalizmin savunuculuğunu yaptığı biçimsel eşitliği ve negatif özgürlüğü dahi koruyamadığı bir gerçektir. İnsanlar özgür değil, köle ve eşit değil, zengin ve yoksul olarak iki sınıftan birinin üyesidir. Ne özgürlüğün ne eşitliğin olduğu bir “düzen” içinde adalet aramak da boşunadır.

Bu çalışma, eşitliğin özgürlük ve adaletin temeli olduğu argümanına dayanmaktadır ve ancak eşitlik temelli bir özgürlüğün adaleti sağlayabileceği iddiasındadır. Bu iddianın savunusu için eşitsizlik kavramının özü tartışılacak, Neoliberalimin yarattığı eşitsizliğin tahribatlarına vurgu yapılarak, eşitsizliğin nasıl bir problem olduğu ortaya konacaktır.

2. Eşitsizliğin Tanımı

Eşitsizlik kavramı üzerinde uzlaşılan bir tanım bulunmamaktadır ancak, Siyaset Felsefesinin temel kavramlarından birisi olan eşitliğin tanımından yola çıkılarak bir çıkarım yapmak mümkündür. Genelde özdeşlikle ya da aynılıkla karıştırılan eşitlik, esasında bir şeyin kişiler arasında dengeli paylaşımı anlamına gelmektedir. Paylaşılan ögeye göre, eşitliği üçe ayırmak mümkündür. Paylaşılan öge, hayatın ta kendisi olduğunda her bir bireyin insan olarak doğmak bakımından eşit haklara sahip olduğu kabulüne dayanan, kurumsal eşitlik karşımıza çıkmaktadır. Paylaşılan öge, toplum olduğunda özellikle “bir adama bir oy” ilkesiyle ortaya çıkan, kendi yöneticilerini seçmek konusunda ilgili toplumun tüm yetişkin vatandaşlarını eşit kabul eden biçimsel eşitlik ile yüzyüze gelinir. Paylaşılan öge, yaşam şartları olduğunda, her insanın belirli kaynaklara ve fırsatlara ulaşma konusunda en azından benzer başlangıç noktalarına, fırsatlarına sahip olması gerektiğini dile getiren fırsat eşitliği karşımıza çıkar (Heywood, 2012: 174, akt.; Urhan, 2016: 109).

Eşitsizlik, bir şeyin bireyler arasında dengeli bölüştürülmemesidir. Buna bağlı olarak fırsat eşitsizliğinin kaynağında ise gelir ve mülkiyetin eşit dağıtılmaması konusu bulunmaktadır. Bu çerçevede, Neoliberal dünyanın tek iktidarı, eşitsizliğinde bir aracı olan paradır. “Seçim”le işbaşına gelen iktidar ya paranın sahibidir ya da paranın sahibi olanlara sağlayacağı imtiyazlarla ayakta durandır. Bu bağlamda, kurumsal eşitliğin, tüm insanların eşit doğdukları ve bu yüzden eşit haklara sahip oldukları argümanı, yukarıda ifade edilenler ışığında çökmektedir. Böyle bir sistemde barınma, eğitim, seyahat etme ve nihayetinde yaşama hakkı, elinizdeki paranın-mülkiyetin ölçüsü dahilinde sağlanabilir. Eşitsizliğin aynı zamanda bir hak ihlali olduğunun altı çizilmelidir. Bu anlamda biçimsel eşitlik ise yine fırsat eşitliğinin yokluğunda anlamsız kalacaktır. Tüm bireyler “aynı toplumun vatandaşları olma bakımından eşittir” argümanı Neoliberal düzen için geçerli değildir. Çünkü yurttaşlık da sömürünün, eşitsizliğin bir diğer aracıdır. Kapitalizm, yurttaşlık kavramını bir eşitlik illüzyonu olarak kullanarak, toplum içerisindeki diğer tüm eşitsizlikleri göz ardı etmektedir (Güllümar, 2012: 87).

Buna göre Neoliberal düzende eşitsizliğin en net tanımı şu şekilde yapılabilir; Eşitsizlik, gelir ve mülkiyeti temel alan Neoliberal düzende, bireylere fırsatlara ulaşmada eşit olanaklar tanımayan, dolayısıyla yalnızca gelirden değil, vatandaşlıkta ve hatta bizatihi insanlıkta hiyerarşiyi meşru kılan bir olgudur. Anlaşılmaktadır ki; eşitsizlik çok boyutlu bir kavramdır. Eşitsizliğin daha net görülebilmesi için kavramın boyutlarının incelenmesi bir gerekliliktir.

3. Eşitsizliğin Boyutları

Eşitsizliğin biçimsel eşitsizlik, kurumsal eşitsizlik ve fırsat eşitsizliği olarak üç temel boyutunun olduğunu belirtmiştik. Biçimsel eşitsizlik, insanların her ne kadar aynı toplumun/devletin vatandaşları olmak bağlamında, o toplumda/devlette yaşayan kişiler olarak eşit statüde gibi görünseler de aslında eşit olmadıkları anlamına gelmektedir. Biçimsel eşitsizliğe bir örnek vermek gerekirse özellikle vergi konusunu verebilir ve şunları ifade edebiliriz: Bir ülkenin vatandaşı olmak demek, belirli sorumlulukları yerine getirmek

ve ardından bir takım haklara sahip olmak demektir. Bu sorumluluklardan en önemlisi; vergidir. Verginin adaletli toplanmadığı bilinen bir gerçektir. Neoliberal düzen, her zaman ve her yerde liberali, zengini, burjuvayı koruma altına almaktadır. Zira kurduğu düzeni onlara borçludur. Vergi, düşük gelir grubundan yani toplumun çoğunluğundan daha fazla alınırken, yüksek gelir grubundan yani toplumun azınlığından daha az alınır. Burada vatandaşlığın, eşitsizlikleri gizleme amacı güden bir eşitlik miti olduğu açıkça görülmektedir (Karakas, 2006: 2). Dolayısıyla bu noktada, insanların bir kısmı vatandaşken bir diğer kısmı “daha bir vatandaş”tır diyebiliriz. Bu anlayış, liberalizmin teorisyenlerinden birisi olarak kabul edilen I. Kant’ta net bir biçimde görülmektedir. Demir, bu konuyu şöyle vurgulamaktadır:

Kant, vatandaşların eğer yeterince mülkiyet ve gelire sahip olabiliyorsa başkalarından bağımsızlığını ilan etme hakkı olduğunu düşünür. Buna göre, bağımsız kişi belli bir miktarda mülkiyete sahip olan kişidir. Kant’ın bazı hakların sadece mülk sahibi vatandaşlara tanınması düşüncesi, özgürlük hakkında söyledikleriyle çelişkiye düşmesine neden olur. Çünkü o, rasyonel devletinde bütün insanları yurttaş olarak görürken, bu düşüncesiyle artık devlet, mülk sahiplerinin devletine dönüşür, mülkiyeti olmayanlar ise ikinci sınıf yurttaş durumuna düşer (Demir, 2020: 150). Bu noktada vatandaşlık kavramıyla tanımlanan biçimsel eşitlikle birlikte Liberalizmin negatif bağlamıyla adeta kutsadığı özgürlük kavramından da konu özel mülkiyet olduğunda bir anda vazgeçebildiği apaçık ortadadır. O halde Demokrasi, Neoliberalizm altında bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Esasında toplum, sınıflararası geçişin “hiç” ya da “şansa bağlı olarak çok az olması” bağlamında iki sınıflı bir kast sistemidir. Yasamayı, yürütmeyi ve yargıyı kontrol eden güç paradır ve nihayetinde parayı ve/veya parası olanı kontrolü altında tutan iktidardır. Bu konuda Proudhon şöyle yazmaktadır:

“Tıpkı orta sınıf ve kralcı grupların, imparatorluk ve kilisenin var olduğu gibi, günümüzde bir de demokrasi var. Ne var ki politik, ekonomik ve sosyal eşitlikler sağlanmadığı sürece, onun da varlığı, krallık, asil özlemleri, kilise ve papazlık gibi kendinden üst sınıfların varlığına tabi olacak” (Proudhon, 2014: 14).

Geldiğimiz noktada ne acıdır ki Neoliberalizm artık her bir bireyin dünya vatandaşı olarak eşit konumda bulunduğunu iddia etmektedir. Ulusal olarak dahi sağlanamayan eşitlik, uluslararası alanda “dünya vatandaşlığı” adı verilen bir kisve altında pek tabi ki sağlanamayacaktır. Peki, ya dezavantajlı gruplar? Neoliberalim onlar hakkında ne düşünmektedir? Ne yazık ki onlar Neoliberalim için bir yükür. Devlet sorunun çözümünü piyasaya devrederek bu yükü sırtından atmaktadır. Ancak bu eğilim, sosyal adalete dayalı devlet anlayışına ters düştüğü gibi eşitsizliği de kronikleştirmektedir (Kaynak, 2017: 255). Dezavantajlı gruplarla ilgili piyasaya devredilen “yük” esasında sosyal refah devleti anlayışı gereği, devletin yükümlülüğü altında olan, dezavantajlı vatandaşların topluma sosyal açıdan en iyi şekilde adapte olabilmesini sağlama ve toplumsal yaşama katılma durumunda yaşanabilecek sorunlara çözüm üretme zorunluluğu, eğer yeteri kadar reklamı ve sömürüsü yapılabilecekse yerine getirilmektedir. Nitekim Neoliberalizmin özü herkese ve her şeye sömürülecek metalar gözüyle bakabilmekte yatmaktadır. Örneğin, son yıllarda çokça çalışılan toplumsal cinsiyet kavramından yola çıkılarak, toplumların en az yarısını oluşturan kadınları da dezavantajlı gruplardan birisi olarak kabul etmek mümkündür. Bu durumda dezavantajlı gruplar, sınıflandırmasının bir azınlığa değil, aksine çoğunluğa karşılık geldiğinin ve dolayısıyla eşitsizliğin boyutunun sanılandan çok daha fazla olduğunun altı çizilmelidir. Sonuç olarak, biçimsel eşitsizlik, vatandaşlık ya da dünya vatandaşlığı kavramının eşitsizliklere aracılık eden, onların üstünü örten kavramlar olduklarını gözler önüne sermektedir.

Bir diğer eşitsizlik türü ise kurumsal eşitsizliktir. Başta İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi olmak üzere, kökenini yine liberal teoride bulduğumuz günümüz dünyasında hemen hemen her devletin anayasalarının bir parçası olarak kabul ettikleri, uluslararası sözleşmeler, bireylerin doğuştan eşit olduklarını ve dolayısıyla sahip oldukları bazı temel haklar olduğunu ve bu hakların sağlanması ve korunması bağlamında uluslararası düzeyde

bağlayıcılıkları olduğu iddiasıdır. Bu anlayışa göre tüm bireyler, hayatı dengeli bir şekilde paylaşmaktadırlar. İlk bakışta bu durumun, Aydınlanmanın hümanist yapısıyla uyuşan ve iyi niyetli bir yaklaşım gibi gözükebilir. Ancak, bu tip sözleşme ve benzeri global 'çözümler' eşitsizliği perdelemenin bir başka yoludur. Bireylerin bir çoğu temel haklara ulaşmakta güçlük çekerken dezavantajlı grupların durumları daha da vahimdir. Örneğin, engellilerin eğitim hakkından yeteri kadar yararlanamadıkları ve çoğunlukla toplum dışına itildikleri, izole edildikleri bilinen bir gerçektir (Şişman, 2014: 80). Öyleyse, kurumsal eşitsizliğin söylemi teoride kalmaktadır. Pratikte ise görünen tablo, devletin ve piyasanın sürekli olarak 'topu' birbirlerine attıkları, "vatandaşları" sömürürken gösterdikleri isteğin binde birini dahi kurumsal eşitsizliği giderme konusunda göstermedikleridir. Devlet ve piyasa perspektifinden bakıldığında halihazırda insanlar, vatandaş olarak kabul edilerek eşitlenmiş ya da bir 'köy' olan dünyanın vatandaşları olmak bağlamında eşit hale getirilmiştir. Bunun doğru olmadığıysa su götürmez bir gerçekliktir.

Eşitsizliğin üçüncü türü de fırsat eşitsizliğidir. Fırsat eşitsizliği, bireylerin hayata atılmak, toplumsal yaşama katılmak, eğitim-sağlık-barınma gibi temel ihtiyaçlardan faydalanmak ve ekonomik bağlamda yatırım ya da birikim yapmak konusunda eşit fırsatlara sahip olmadığıdır durumudur. Kısaca, bu da yaşam koşullarının ve başlangıç noktalarının, insanlar arasında dengeli bir şekilde dağıtılmadığı anlamına gelmektedir. Neoliberalimde, her zaman ve her yerde dolayısıyla her koşul ve her fırsatta imtiyazlı bir grup vardır ki bu grup, liberaller-zenginler-burjuva grubudur. Bu grubun, sınıfın mensupları pek tabii sahibi oldukları en güçlü meta olan para aracılığıyla tüm toplumsal fırsatlardan daha kolay, daha çabuk ve daha çok faydalanmaktadırlar. Örneğin, bu grubun üyesi olan ailelerin çocukları, çoğunlukla üst düzey eğitim kalitesine sahip kolej ve özel okullarda eğitim alırlarken, yoksullar-ploreterler sınıfına dahil olan ailelerin çocukları devlet okullarında eğitim almaktadırlar. Bir kısmı da kaynak yetersizliğinden dolayı ya hiç eğitim almamakta ya da eğitime kısa bir süreliğine devam edebilmektedirler. Bu durumda her iki çocuğun da aynı eğitim kademesine ait diplomalara sahip olduklarında dahi iş bulma ya da çalışılacak işin koşulları konusundaki fırsatları eşit olmayacaktır. Politzer, fırsat eşitliğinin yokluğunda biçimsel ve kurumsal eşitliğin var olmalarının bir anlam ifade etmeyeceğini şu şekilde ortaya koymaktadır:

Basın özgürlüğünün içeriği bir gazete kurmanın ve onu finanse etmenin maddi olanağına yalnız kapitalistler sahip olduklarına göre, kapitalistlerin bu içeriği yaratmada hareket serbestisinin tümüne sahip oluşlarından başka nedir ki? (Herkesin eğitim görme hakkının içeriği nedir, eğitim görme olanağına gerçekten sahip olanlar, yalnızca, eğitimin masraflarını ödeyebilen toplumsal sınıf ve tabakalar olduktan sonra?) Düşünce özgürlüğünün ve siyasal hakların içeriği nedir, gerçekten adayların kayıt yaptırma olanağı, yalnızca seçim kampanyasını finanse edebilecek kapitalist gruplar için söz konusu olduktan sonra? (Politzer, 2019: 465).

Genel olarak bakıldığında, Neoliberalizm vatandaşlık ya da dünya vatandaşlığı kisvesi altında sağladığını iddia ettiği biçimsel eşitliğin ardına sığınarak kurumsal eşitliği ve fırsat eşitliğini göz ardı etmektedir. Neoliberal anlayış, kurumsal ve fırsat eşitsizliklerini perdelemek adına, türettiği 'vatandaşlık' kavramıyla eşitsizliğin çok boyutluluğunu kabul etmemektedir. Eşitsizlik kavramının çok boyutluluğuyla yüzleşme oldukça önemlidir. "Eşitsizlik tek boyutlu bir olgu değildir. Dolayısıyla, bir veya birkaç özelliğinin ortadan kaldırılması eşitsizliği yok etmek anlamına gelmez. Hatta bazen bir alandaki eşitsizliğin kaldırılması yeni eşitsizliklere yol açabilmektedir" (Karakaş, 2006: 10-11). Eşitsizliğin boyutları bağlamından bakıldığında Neoliberalim, eşitliği sağlamada sınıfta kalmıştır diyebiliriz. Çünkü Neoliberalizm eşitsizliğin yalnızca nedeni değil aynı zamanda kaynağıdır da. Bu noktada küreselleşme kavramıyla birlikte eşitsizliğin kaynaklarını irdelemek yerinde olacaktır.

4. Eşitsizliğin Kaynakları

Daha önce de belirtildiği üzere, eşitsizliğin iki kaynağı bulunmaktadır; Neoliberalim ve

Küreselleşme. Liberal teori henüz üretilmemişken dahi eşitsizliğin var olduğu bir gerçektir. Ancak burada, modern ve postmodern döneme egemen olan ve gitgide etkisini arttıran eşitsizliğin kaynağına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca modern dönem öncesinde, eşitsizliğin neden olan Aristokrasinin temelinde de ekonomik ilişkiler olduğu, kan bağına dayalı soyluluk anlayışının ilgili ailenin dönemin zenginleri olmasıyla ilişkili olduğu unutulmamalıdır.

Neoliberal teori, tüm dünyanın bir köy olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım, bilgi çağında olduğumuz, birbirimizle özgürce iletişim kurabildiğimiz, dünyayı her türlü sosyal faaliyet amacıyla kullanabileceğimiz söylemleriyle desteklenmektedir. Burada yeni ve yeniden perdelenen anlayış; dünyanın bir köy olmasının liberallerin artık yalnızca kendi uluslarını değil, tüm dünyayı sömürebilecekleri düşüncesidir. Bu sömürü, liberallerin üretim araçlarını tekel halinde kullanabiliyor oluşları ve bu bağlamda tüm 'dünya vatandaşları'na ürettikleri malları hızlıca tüketecek ve yenisini isteyecek müşteriler olarak görmelerinde temellenir. Bu durumda liberal, ürettiklerini satar ve servetine servet katarken; halk, üretilenleri tüketebilmek adına sınırlı kaynaklarını harcar, daha fazla tüketebilmek adına daha fazla çalışır ve yoksullaştıkça yoksullaşır. 'İyi' bir liberal olmak, dünyayı açık pazar olarak kullanabilmek ve dili, dini, ırkı, cinsiyeti "ayırmaksızın" her bireyi sömürebilmek anlamına gelmektedir. Öyleyse dünyaya açılmak, ulusal sınırların dışına çıkmak yani küreselleşmek icap etmektedir. Dünyanın her yerine fabrikalar, mağazalar, alışveriş merkezleri inşa etmek, çok daha kısa sürede çok daha fazla mal üretmek gerekmektedir. Bunun için işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Üretim maliyeti olabildiğince az tutularak, ilgili ürünün tüm dünya pazarına açılmasının maliyeti karşılanmalıdır.

Üretim maliyetinin azaltılması - bu durum liberalin daha fazla kazanması anlamına gelecektir ki bu da liberalin yegane amacıdır- işçinin en 'iyi' şekilde sömürülmesinden geçmektedir. Esnek istihdam adı altında her an işsiz bırakılabilmeyi meşru göstermek, yaşam boyu öğrenme kavramıyla, herkesin her şeyi bilmek ve takip etmek zorunda olduğuna ve ne devletin ne piyasanın kişiyi istihdam etmek gibi bir sözü ya da sorumluluğu olduğuna işaret etmek ve yine bu kavramı kullanarak eğitimi başlı başına bir işe, paraya ulaşma metası haline getirerek yozlaştırarak bu araçsallaşmış teori yığınına da yine parayla satmak Neoliberalizmin işidir (Güllüoğlu ve Gökalp, 2014). Açıkça ortadadır ki; küreselleşme işgücünü olumsuz etkilemektedir (Çaşkur, 2010).

Öyleyse Neoliberalizm ve Küreselleşmenin olduğu yerde eşitsizliğin var olduğu bir gerçektir. Bu iki öge halihazırda makyajlanmış bir şekilde de olsa eşitsizliği önermektedir; Üretim araçlarını elinde bulunduran burjuvalar/zenginler ve tüketenler/proleterler/yoksullardır. Üstelik adı anılan ilk sınıfın varlığını uzun süre devam ettirmesi için diğer sınıfı sömürmesi vazgeçilemez bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgu, Neoliberal teoride ekonomik bir ilişkiden ibarettir. Devlet, burada yalnızca güvenliği sağlayan bir bekçi konumundadır. Bu noktada liberalizmin, en özgürlükçü ideoloji sıfatını kendisine bu anlayıştan yola çıkarak yakıştırdığı söylenebilir. Ancak bekçi devlet tanımlamasının amacı, halkı özgürleştirmekten ziyade kapitalistleri kayırmak, devletin halkla-kapitalistin arasına girmemesini ve sömürüyü izleyerek, sömürülenlerin can güvenliğini koruyarak sömürünün süresini uzatmasını sağlamaktır. Günümüze baktığımızdaysa devletlerin 'bekçilik' görevini bile tam olarak yerine getiremedikleri, hatta bu görevi öne sürerek kişisel hak ve hürriyetleri ihlal ettikleri görülmektedir. Neoliberalizm ve Küreselleşmeden kaynaklanan eşitsizlik; yoksulluk, yozlaşma ve kültürel kimlik gibi çok ağır sonuçlar doğurmaktadır. Şimdi bu sonuçlara bakmakta fayda vardır.

5. Eşitsizliğin Sonuçları

Eşitsizliğin üç sonucu bulunmaktadır ki bunlar; yoksulluk, yozlaşma ve kültürel kimliğin çöküşü. Modern ve postmodern dönemler öncesinde yoksulluk, bireyin hayatını devam ettirebilmek adına sahip olması gereken bir takım metallerden yoksun olması anlamını taşımaktadır. Neoliberalizmin ve Küreselleşmenin neden olduğu eşitsizlik ise "yeni

yoksulluğa” yol açmıştır. Yeni yoksulluk, yoksullukla aynı anlamı içermekle beraber, bireyin tüketim maddelerinden yeteri kadar faydalanamadığı ya da tamamen yoksun olduğu vurgusuna sahip bir kavramdır.

Neoliberal toplumun temel taşı, tüketimdir. Bireyler, tüketerek var olmakta ve tüketilen meta yalnızca temel ihtiyaçları gidermekten ibaret olmamaktadır. İnsanlar, artık tüketerek ait oldukları kültürü, benimsedikleri ideolojiyi kısaca kimliklerini inşa etmektedirler. Bir nevi tüketim, kendini var etmenin önkoşuludur. Dolayısıyla, yoksullar daha da yoksullaşmışlar ve “yeni yoksullar” halinde bir yığına dönüşmüşlerdir. Yeni yoksullar, kültür endüstrisi aracılığıyla kendilerine dayatılan metaların bir çoğunu satın almak istemekte ama başarısız olmaktadır. Temel ihtiyaçlarını karşılamakta dahi güçlük çeken yoksullar, kimliklerini inşa etmek ve var olmak için “yeterince” tüketememektedirler. Bir sonu olmayan tüketimde, her zaman tüketilecek ürünler bolca üretilmiş ve “sahibini” bekler olmuştur. Böylece yoksul, ne kadar çok çalışırsa çalışsın, daha fazla tüketeceği için daha fazla yoksullaşacaktır. Neoliberalim, neden olduğu bu yeni yoksulluğu tamamen kişinin “yanlış” tercihlerine bağlamaktadır. Birileri doğru zamanda, doğru yerde olmuş, doğru bağlantılar kurmuş, doğru işler yapmış, yoksul ya da yeni yoksullar ise yanlışla yönelen “yeteri kadar başarılı olamayan” yetenezsiz kişiler olmuşlardır. Oysa yoksulluk politik bir sorundur (Karakas,2006: 8).

Gerçekte bireyler “beceriksizlikleri/şanssızlıkları/başarısızlıkları” yüzünden yoksul kalmamışlar, kapitalizme dayalı Neoliberal ekonomi yüzünden yoksul bırakılmışlardır. siyasetin yoksulluğu bitirme, dinin yoksulluğa boyun eğme teması farklılığıyla birlikte yoksulluğu araçsallaştırmışlardır. Esasında tek başına bir siyasi ideolojinin yoksulluğa son vermesi imkansızdır. Zenginlerin cezalandırılacağı, yoksulların mükafatlandırılacağı iddiası bir öte dünya hayali için bu dünyadaki ızdıraplara katlanmak da rasyonel bir fikir olmaktan çok uzaktadır. Bu söylenenler temelinde Neoliberal düzen, hep yeni ihtiyaçlar ve tüketim maddeleri üreterek ve bunların satın alınmasını kimlik inşasının bir parçası haline getirerek, yoksulları “yeni yoksullar” haline getirmiş ve onları daha da yoketmiştir.

Eşitsizliğin bir diğer sonucu da ifade edildiği üzere yozlaşma olmuştur. Yozlaşma, öncelikle toplumda başlamaktadır. Para ve sermaye tek değer haline geldiğinden insan kendi değerini yitirmiştir. Toplum, sadece vatandaşlık adı altında sömürülen bir kitle haline gelmiştir. Toplumların hızla küreselleşmesi, toplumsal değerleri yok etmiştir. Ayakta kalan değerlerin üzerinden de hala sömürü yürütülmesi söz konusudur. Birey sömürüldükçe yalnızlaşmıştır. Bunun sonucunda toplumdan soyutlanan bireyler, bir takım marjinal gruplar halinde örgütlenmiş ya da intihara sürüklenmiştir. Neoliberalizmin en yoğun yaşandığı ülke olan ABD’deki terör, saldırı ve intihar olaylarının sıklığı bunların birer örneğidir.

Toplumun yozlaşması aileyi de yozlaştırmış onu yalnızca bir çıkar birliği haline dönüştürmüştür. Özellikle kadın emeğinin sömürülmesi, aile çatısı altında meşrulaştırılmıştır. Artık, ailelerin birçoğu evlatlarını iyi bir insan olması yönünde değil, çok ve kolay para kazanan biri olması yönünde yetiştirmektedirler. Buna göre aile, çocuğun doğduğu günden itibaren Neoliberal ideolojiyle etkileşir hale getirildiği bir propaganda yuvasına dönüşmüştür. Sanat, yalnızca soyut sanata indirgenmiştir. Toplumcu-gerçekçi sanat ürünleri ya çok azdır ya da görünmez kılınmıştır. Toplumda “aydın/sanatçı” adıyla saygı gösterilen pek çok insan, dünyaca ünlü X markasının reklam yıldızları olarak evlere “misafir” olmaktadır. Bilim, felsefe ya da topyekûn adıyla akademik bilgi de yozlaşmadan nasibini alanlar arasındadır. Akademik bilgi, teoriye indirgenmiştir ve pratik açıdan hiçbir şey önermemekte ya da önerileri ütopyadan öteye gidememektedir. Bu teorik boyutta sıkışıp kalan bilgi de yalnızca üst düzey zekaya sahip insanların okuyup-anlayabileceği bir bilgi olarak metalaştırılmıştır. Toplumun yoksullaştırılması kadar cahilleştirilmesi de Neoliberalizm için bir zorunluluktur. Bu yüzden, topluma yalnızca “zorunlu eğitim” verilmeli ve bu eğitim yeni “Neoliberalim neferleri/tüketim aşıkları/popüler kültür köleleri yetiştirmek amacıyla kurgulanmalıdır.

Eşitsizliğin üçüncü sonucu, kültürel kimliktir. Ülkeler tarihine şöyle bir bakıldığında kültürel

kimliğin, aşırı dinci-milliyetçi grupların büyük yıkımlara yol açtığı görülecektir. Üstelik, yakın tarih ispat etmektedir ki bu tip grupların tespiti yapılırsa ve tasfiye süreci başlatılırsa dahi kendilerini yeniden ve yeniden üretmektedirler. Neoliberalizmin getirdiği küreselleşme ve neden oldukları eşitsizlik ortadan kaldırılmadıkça bu tür gruplardan “kurtuluş” yoktur. Burada önerilen, tamamen kendi ulusal sınırları içerisinde kapalı bir anlayış değildir. Ancak dünyaya açılmaktan, küreselleşmekten tüm kültürlerin birleşmesi ve dünyanın “Küçük Amerika” haline getirilmesi anlaşıldığı sürece “din, vatan elden gidecek!” kaygısı ve bu kaygıyı sömüren aktörlerin önderliğindeki terörize olmaya müsait marjinal gruplar da var olmaya devam edeceklerdir. Tüm dünyanın Küçük Amerika olması rüyası da Neoliberalizme dayanmaktadır. O halde Neoliberalizm kültürel kimlik kavramının içeriğinden hareketle terör ve şiddet gibi sonuçları olduğu söylenebilir.

6. Sonuç

Adalet kavramı, özgürlük ve eşitlik kavramlarını da içerisinde barındırmaktadır. Ancak Marksist teori kendisini güçlü bir şekilde ortaya koyuncaya kadar, kavramın bu iki temel dayanağının ihmal edildiği görülmektedir. Günümüzde ise açık olarak ifade edilmekten kaçınılsa da vatandaşlık kavramı altında gizlenmeye çalışılsa da eşitlik, bir nevi Platon ve Aristoteles'teki Aristokratik içeriğiyle özdeşleştirilmektedir. Dünya siyasetine hakim olan Neoliberal düzenin de özgürlüğü, negatif özgürlükle sınırladığı görülmektedir. Dolayısıyla, adalet yalnızca usulü olarak kalmakta, sosyal adalet teorisi uygulanmamaktadır.

Eşitsizliğin tarihi aynı zamanda insanlığın da tarihidir. Her dönem ve coğrafyada eşitsizlikler görülmüştür. Ancak kan bağına dayandığı iddia edilen Aristokrasilerde dahi sağlanan ayrıcalığın ekonomik bir temeli vardır. Tüm bu tarihsel süreci çok iyi okuyan ve kendini ilmek ilmek ören liberal teori, ulusal manada sermaye birikimini ve kitleleri yoksullaştırarak zenginleşmeyi önermiştir. Denklem oldukça basittir: Üretim araçlarını elinde bulunduranlar/zenginler/burjuvalar üretecek ve pazarlayacak, tüketenler/yoksullar/proleterler bu üretimlerin hem işçisi hem satın alıcısı olarak sömürüleceklerdir. Kültür endüstrisi, yozlaştırılan değerlerin dayatılması ile özgürlük ve biçimsel eşitlik masalları halkı uyutacaktır. Neoliberal anlayış bunlarla da yetinmeyecek, ulusal sınırları anlamsızlaştıracak ve insanları “dünya vatandaşlığı” metasıyla uyutarak, tüm dünyayı liberallerin sömüreceği hale getirecektir. Yoksullar daha da yoksullaşacak, zenginler daha da zenginleşecek, eşitsizlik ve buna bağlı olarak yozlaşma, kültürel kimlik bağlamında terör ve şiddet olayları artacaktır.

Neoliberal anlayış, vatandaşlık ya da dünya vatandaşlığı adı altında biçimsel eşitliği sağladığını, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si gibi uluslararası sözleşmelerle de kurumsal eşitliği güvence altına aldığını iddia etmektedir. Ancak, tüm fırsatların kapısını açan anahtar olan gelir-sermaye-para dengeli dağıtılmadığından fırsat eşitliği sağlanamamaktadır. Fırsatların eşit olmadığı bir düzende biçimsel/kurumsal eşitlik, eşitsizliği gölgelemek adına sağlandığı yalancı söylenen metalden öteye gidememektedirler. Fırsat eşitsizliği sağlanmadıkça da özgürlük ve adaletten söz edilememektedir.

Tarih göstermektedir ki eşitsizlik sorununun çözümü için Rousseau'nun önerdiği Katılımcı Demokrasiye dayalı Cumhuriyet de Marx'ın evrimsel değişim teorisinin “kaçınılmaz son”u olan Komünizm de yeterli olmamaktadır. Öyleyse, ‘çözüm, çare, kurtuluş’ nedir ve nerededir? Çözümün ilk aşaması sorunun objektif biçimde ortaya konması ve farklı yönleriyle irdelenmesi olmalıdır. Yapılacak ilk iş, eşitsizlik üzerine okumak, araştırmak, incelemek ve eserler meydana getirmektir. Ancak Neoliberalim, tüm bunların önüne geçmek için şu argümanları ortaya atmaktadır: “Yoksullar, başarısızlıklarından/şanssızlıklarından/kötü talihlerinden/kaderleri öyle olduğundan yoksuldurlar.”, “Herkesin eşit şartlara, fırsatlara sahip olması bir ütopyadır.” Sorun tam anlamıyla belirlendiğinde bu argümanlara karşı argümanlar getirilebilecektir. Sorunun çözülmesi için toplumun bireyleri bir araya gelmeli ve çözümün ne olduğunu tartışmalıdır. Ancak o zaman, özgürlük, bağımsızlık, adalet

ve eşitlik ideolojilerin çıkarları uğruna manipüle ettikleri kavramlar olmaktan kurtulup, özsel anlamlarını kazanarak var olabileceklerdir.

Devletin, rejimin, dinin, ideolojinin, felsefi inancın adı ne olursa olsun tek bir gerçek vardır ki bu da insanların sömürülmekte olduğudur. Söylenen yalanın türü ya da boyutu farketmeksizin insanlar ne kurumsal ne biçimsel ne de fırsat anlamında eşittirler.

7. Kaynakça

- Aristoteles, Nikomakhos'a Etik (Çev: F. Akderin), Say Yayınları, Ankara, 2017.
- Çaşkurlu, S., "küreselleşen işgücünün krizi ve küresel eşitsizlik", Ekonomik Yaklaşım, Sayı 77, 2010, ss.49-100.
- Çeçen, A., Adalet Kavramı, Astana Yayınları, Ankara, 2020.
- Demir, A., John B. Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018.
- Demir, A., Kant Ahlak Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020.
- Güllüpnar, F.; Gökalp, Emre, "Neoliberal Zamanın Ruhu, Yaşam Boyu Öğrenme ve İstihdam İlişkileri: Yaşam Boyu Öğrenme Politikaları'nın Eleştirel Bir Analizi", Mülkiye Dergisi, Sayı 38, 2014, ss.67-92.
- Kant, I., Pratik Aklın Eleştirisi (Çev: İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk ve F. Akatlı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2019.
- Karakaş, M., "Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 2, 2006, ss.1-16.
- Platon, Diyaloglar (Çev: T. Aktürel), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.
- Platon, Hipparkhos Kleitophon Rakipler (Çev: F. Akderin), Say Yay., Ankara, 2013.
- Platon, Yasalar (Çev: C. Şentuna ve S. Babür), Pharmakon, Ankara, 2019.
- Politzer, G., Felsefenin Temel İlkeleri (Çev: A. Özüpek), Dorlion, Ankara, 2019.
- Proudhon, J., P., Fedarasyon İlkesi (Çev: M. Özaslan), Öteki Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Rousseau, J., J., Siyasal Fragmanlar, Ekonomi Politik Üzerine Söylev (Çev: İ. Yerguz), Say Yayınları, Ankara, 2008.
- Sayın, Ö., "Dünyada Yeni Eşitsizlik Anlayışları", Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13, 2004, ss.159-171.
- Şişman, Y., "Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı 32, 2014, ss.57-85.
- Urhan, V., "Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük", Kaygı, Sayı 26, 2016, ss.103-119.